

Anders Eriksson (utg.), *Prosten Pihls beskrivning av Nyköping: en handskrift från 1700-talet* (Nyköping: Sörmlands museum, 2010). 266 s.

Topografin är en av 1700-talets stora litterära genrer med rader av reseberättelser, socken- och stadsbeskrivningar och akademiska lärdomsprov. Den gav gärna plats för genealogiska uppräknings och äldre, ofta ganska doftlösa dokument men uppmanades till större detaljrikedom och närhet genom ett memorial av lantmåteridirektören Jakob Faggot, under ett par år sekreterare i Vetenskapsakademien. Man såg sig inte minst som en ekonomisk societetet med uppgift att inventera landets naturtillgångar. Professorer, landshövdingar och biskopar drev på. Jakob Serenius, den här aktuella Andreas Samuel Pihls kollega och småningom biskop i Strängnäs, hörde till de aktiva. Hela landsändar täcktes. Fortfarande var utgångspunkterna historiskt-patriotiska vartill kom tidens ekonomiska motiv.

Nyköping, Karl XI:s stad, hade kanske sin storhetsperiod bakom sig. Den hade ägnats en dubbeldissertation av Johan Sundler 1735 och 1739 (numera översatt i Sörmländska handlingar). Vid seklets mitt plitade så Andreas Samuel Pihl på sitt stort anlagda opus. Senare har stadens öden skildrats av Harald Otto Indebetou (1874) och av Ivar Schnell (1963) och på 1970-talet i en serie avhandlingar i ett stadshistoriskt projekt lett av Stellan Dahlgren. Linjen som sådan skulle kunna förmedla intressanta jämförelser över historikernas snille och smak. Det ålåg kyrkans män att vara krönikörer, sedan kom medicinare och naturalhistoriker, sedan yrkeshistoriker, ytterligare senare kanske PR-konsulter.

Man kan intressera sig för genren i sig, för enskilda personer, för språket eller för speciella frågor. Pihls monografi börjar som de gamla lärdomsproven med den inledande frågan om ortnamnets betydelse men syftar längre än den akademiska ramen tillät. Jämförelse kunde gå till stadsmonografier lik Sun-

delius om Norrköping och Bagges om Örebro. Den skulle disponeras i tio "dehlningar", fokuserande slottet, de båda församlingarna, skolan, hospitalet, omliggande församlingar och så vidare. Redan i de skrivna historiska partierna sägs åtskilligt om staden i dess 1700-talsskick men mycket måste alltså ha återstått. Tyvärr avbröts arbetet, slutfört hade det sett ut att bli kanske på fyra-fem hundra sidor men då kanske fått vänta ytterligare på sin utgivning.

Viktigt för Pihl är att hävda stadens höga ålder: "Ändteligen bestyrker ock det Nyköpings uhrminnes ålder, at det uti Historierne kalla Mannhems Kauping." (s. 49) "Huruvida Nykiöpings trakt och ort, där nu staden befinnes, varit bebott för själva syndafloden, det dristar man sig icke här, och till vidare något vist utlåta eller stadfästa" (s. 175 f.). Han går vidare och framhåller svartmyllans rubbade sättning, urgamla stubbar, ställningar "vilket näppeligen annorlunda, än genom syndaflorens vattusvall synes kunnat ske". Fler slika "ålderdomsmärken" kunde anföras – men hur som helst kom Jafets ättlingar till nyköpingskusten tidigt bara av dess läge. I sin starka lokalpatriotism är Pihl en övervintrad rudbeckian, inte för inte född 1679, samma år som första delen av *Atlantica* publicerades.

Det 1700-talsekonomiska motivet hinner ändå komma med, först kritiskt: "Tobaksplaneringen hafver här fuller snart i 100de åhr varit brukat, fast hvarken til sundhets eller hushållningens besynnerliga nytta" (s. 118). Fortsättningen uttalar sig föredömligt fördömande om tobaken. Beröm ges däremot "potatoesplaneringen": "Den nyttiga örtens och växtens skiötsel och bruk, blefvo här och öfver riket allmänt, til sin märkelige fördel och fromma." På väg till Öland och Gotland 1741 konverserade Carl von Linné med Pihl om den ödesdigra stäkran, skadlig för hästarna på orten mer än på något annat ställe. Pihl noterade att den inte åts som färskt gräs utan som torrt hö. Lukten varnade när det var färskt tillade Linné.

Om personen Pihl finns åtskilligt att säga. Som präst i Stigtomta utanför Nyköping hade han försvarat bygden mot ryssarnas härjningar, sedan blev han kyrkoherde i Nyköpings All Helgona eller östra församling. En behaglig trädgård vid ån bär fortfarande hans namn. Slutligen utnämndes han till kyrkoherde i Sankt Nicolai, grannförsamlingen. Pihl författade en omfattande skrift om surbrunnar, hyllade drottningen och var överhuvudtaget en andlig kraftkarl. Han dog 1752 och den ofullbordade Nyköpingsbeskrivningen bör vara tillkommen under ålderdomen.

Anders Erikssons utgåva är väl motiverad och gediget utförd. En informativ inledning, utförliga kommentarer och goda register (fyra ortnamnsregister, det är nästan ett rekord!). Felfinnaren kunde kanske hitta missade årtal och namn men aldrig något avgörande. Den som vill ha mer kunde ha önskat mer diskussion utifrån annan forskning ägnad 1700-talstopografi. Jag tänker främst på avhandlingar som etnologen Maria Adolffssons *Fäderneslandets kändedom* (2000) och historikern Mattias Legnérs *Fäderneslandets rätta beskrivning* (2004). Men inom sina syften håller utgåvan vad den lovar.

Gunnar Broberg

Otto Fischer & Ann Öhrberg (red.), *Metamorphoses of Rhetoric: Classical Rhetoric in the Eighteenth Century*. Studia Rhetorica Upsaliensia 3 (Uppsala: Avdelningen för retorik vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 2011). 213 s.

Ryktet om retorikens död under 1700-talet är betydligt överdrivet. Det är slutsatsen som dras i en skrift utgiven av avdelningen för retorik vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, *Metamorphoses of Rhetoric: Classical Rhetoric in the Eighteenth Century*. Åtta forskare (Dietmar Till, Marc-André Bernier, Gabrielle Ra-

dica, Anna Cullhed, Marie-Christine Skuncke, Stefan Rimm samt bokens två redaktörer Otto Fischer och Ann Öhrberg) har bidragit med varsin artikel.

Som titeln antyder genomgår retoriken förvandlingar snarare än drabbas av undergång. Men mer än retoriken i sig är det synen på den som förändras. Retoriken blir ifrågasatt. Den verktygslåda med argument och stilgrepp som alltsedan klassisk tid funnits tillgänglig för talaren och skribenten att plocka ur, ter sig nu som ett system för osjälvständiga robotar som lärt sin utantilläxa och inte förmår tänka själva.

Den debatt som uppstod under 1700-talet har sin grund i två olika synsätt. Dietmar Till talar om det systematiska respektive det antropologiska. Det systematiska ser retoriken som en struktur med regler, något som lärs in, medan den antropologiska ser retoriken som något tidlöst och nedlagt hos människan. Den senare har sitt fokus på retorikens funktion, dess påverkan på människan. *Metamorphoses of Rhetoric* åskådliggör konflikten mellan dessa synsätt och vad den ledde till, utifrån olika intressanta aspekter.

Det är framför allt den första delen av paratesläran, *inventio*, som kritiseras. En talare som vill samla stoff inför sin uppgift blir via sin utbildning i retorik försedd med en bank av *topoi* eller *loci*, ämnen för argument. Redan i Antoine Arnoulds och Pierre Nicles *Logique* från 1683 anses detta som ett oreflekterat sätt att gripa sig an ett ämne, skriver Marc-André Bernier. Annan kritik som riktades mot topikläran var att den var tråkig och gjorde sinnet andefattigt. I stället borde argument sökas med förnuftet som enda ledstjärna. Det är genom sunt förnuft, gott omdöme och kunskap som man kan övertyga. Nog kan en som är expert inom sitt område bättre tala för sin sak än tusen retoriker utan kunskap i ämnet? I ett förord till en översättning av Ciceros *Orator* 1737 skriver översättaren att han visserligen inte förnekar att en argumentbank kan vara användbar för